

## ROMANIA ȘI IMPORTANȚA EI PENTRU CULTURA EUROPEANĂ

Christina Andreea Mițariu

**Title:** ROMANIA AND ITS IMPORTANCE FOR EUROPEAN CULTURE

**Abstract:** Romania is a cultural and linguistic matrix that has outlined the evolution of the European culture into Romanticism. We can state that everything that was really innovative until the modern era comes from the Romanic space. Romania represents the only indo-european basin where Latin is well-known. This fact facilitates the direct knowledge of one of the most interesting phenomena of language diachrony: the genealogically related languages were born from a common language which allows us to enter the intimacy of an evolutionary process of a larger complexity that has fascinated linguists.

**Key words:** glotogenesis, logosphere, Neo-Latin languages, Romanic space, vernacular languages

**Rezumat:** România este o matrice lingvistică și culturală care a conturat liniile de evoluție ale culturii europene până în pragul romantismului. Putem spune că tot ceea ce a fost cu adevărat inovator până în pragul epocii moderne vine din spațiul romanic. România reprezintă singurul domeniu indo-european în care limba bază, latina, este bine cunoscută, fapt care facilitează cunoașterea directă a unuia dintre cele mai interesante fenomene ale diacroniei limbajului: nașterea dintr-o limbă comună a limbilor genealogic înrudite, ceea ce ne permite pătrunderea în intimitatea unui proces evolutiv de mare complexitate, care i-a fascinat și continuă să-i fascineze pe lingviști.

**Cuvinte cheie:** spațiul romanic, limbi vernaculare, limbi neolatine, glotogeneză, logosferă.

Referindu-se la nașterea romanității, acest eveniment esențial pentru cultura europeană, Erich Auerbach caracteriza Evul Mediu astfel: „*on peut donc qualifier, du point de vue linguistique, le moyen âge, comme l'époque pendant laquelle des langues vulgaires acquièrent lentement une existence littéraire, mais sont regardées toujours comme un instrument plutôt populaire, tandis que le latin reste la langue des savantes, de la plupart des chancelleries et surtout la langue unique du culte religieux qui domine toutes les activités intellectuelles*”<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Auerbach, Erich, *Introduction aux études de philologie romane*, Frankfurt am Main, 1965, p. 92.

Destinul unic al latinității și puterea ei de a transmite un mesaj spiritual este opera romanității, iar limbile romanice întrupează rolul de excepție al acesteia.

În lucrarea *Romanitate și istorie*, Ileana Oancea susținea că *“latinitatea ne poate explica felul cum lumea romanică, debarasându-se de povara unei tradiții și perpetuând-o în același timp, impune lumii moderne propria ei individualitate”*.<sup>2</sup>

Prin urmare, România este o matrice lingvistică și culturală care a conturat liniile de evoluție ale culturii europene până în pragul romantismului. Putem spune că tot ceea ce a fost cu adevărat inovator până în pragul epocii moderne vine din spațiul romanic. Hegemonia culturală și lingvistică a fost romanică în Europa. Stindardul ei a trecut de la o țară romanică la alta, dar nu a părăsit teritoriul României. Am putea spune chiar că romanitatea a dat o lecție în istorie arătând cum, dintr-un conglomerat de populații care și-au însușit un ideal comun, printr-o viață culturală comună, a putut deveni o unitate, căci România este formată din populații diverse, devenite romanice de la *Roma*, iar limbile romanice sunt limbi genealogic înrudite, descind toate din latină, dar popoarele nu sunt înrudite.

Limbile neolatine, dezvoltate în unele părți ale teritoriului vechii României istorice, devenite la rândul lor limbi naționale ale unor popoare de cuceritori, au fost duse în alte teritorii pe care nicicând romanii nu le atinseseră și nici măcar nu le cunoscuseră, lărgind astfel lumea romanică. Din această perspectivă, Carlo Tagliavini vorbește de existența unei „Românie pierdute”, în care, totuși, este posibilă studierea prin toponimie a stadiilor latinității apuse, a elementelor latinești rămase în limbile care au reușit să înăbușe latina. Mai vorbește de asemenea și de o „Românie nouă”, rezultatul colonizării de către națiuni care vorbesc limbi romanice.<sup>3</sup> Studierea celor două României aduce filologiei romanice importante contribuții care servesc la clarificarea multor chestiuni ale istoriei latinei și limbilor neolatine.

Una dintre caracteristicile de bază ale limbajului uman o reprezintă variația. Lingvistica romanică ne pune, în primul rând, în relație cu această tulburătoare problemă a variației în timp și spațiu a limbii și a factorilor care dirijează evoluția ei centripetă și în același timp centrifugă. Animată de o mișcare neîncetată de adaptare la factori externi sau interni, trecând prin procese de standardizare, formare a limbilor vehiculare, dar și a unor limbi internaționale, Romania, ca ansamblu de idiomuri dezvoltate din latină, poate dezvoltă în mod exemplar aceste fenomene. Cu atât mai mult cu cât Romania reprezintă

<sup>2</sup> Ileana Oancea, *Romanitate și istorie*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 29.

<sup>3</sup> Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, București, 1970, p. 130.

singurul domeniu indo-european în care limba bază, latina, este bine cunoscută. Acest fapt facilitează cunoașterea directă a unuia dintre cele mai interesante fenomene ale diacroniei limbajului: nașterea dintr-o limbă comună a limbilor genealogic înrudite, ceea ce ne permite pătrunderea în intimitatea unui proces evolutiv de mare complexitate, care i-a fascinat și continuă să-i fascineze pe lingviști.

Și pentru că limba plurală este o caracteristică a logosferei noastre, studiul contactului latinei cu limbile pe care ea le-a „înving” ne introduce în realizarea primei mari unități lingvistice și culturale a Europei: **Romania**.

Curtius<sup>4</sup> sublinia în *Literatura Europeană și evul mediu latin* : „În limbajul științific actual, Romania înseamnă totalitatea țărilor în care se vorbesc limbi romanice”. Marele romanist începe cu româna, născută în zona de răsărit, cea mai periclitată a imperiului roman, o zonă de răspântie, continuând cu italiana, franceza, provensala, catalana, spaniola, portugheza. Am mai putea adăuga sarda, retoromana și dalmata (dispărută la sfârșitul secolului al XIX-lea). Tot Curtius concentra în celebra lucrare citată o idee privitoare la coerența culturală a Europei: „*Occidentul și-a primit educația latină de la Romania și iradiațiile ei*”.

Această primă mare nivelare lingvistică a fost rezultatul unui proces lingvistic unic, irepetabil în felul în care s-a petrecut, numit de unii lingviști procesul de glotogeneză. Astfel a apărut spațiul lingvistic romanic, decisiv pentru Europa ce urma să se creeze pe ruinele civilizației romane.

Înrudirea limbilor Peninsulei Iberice, ale Franței și Italiei era cunoscută încă din Evul Mediu, mărturia clasică constituind-o tratatul lui Dante *De vulgari eloquentia*. Romania, în sensul originar al Antichității târzii, a fost înlocuită în secolele al VII-lea și al VIII-lea de alte formațiuni istorice, însă cuvintele „romanus” și „romanicus” au rămas vii. Când limba vorbită se depărtase atât de mult de limba scrisă, reapare vechea polaritate Roma-Latium, pentru a se face mai bine deosebirea între *lingua latina* și *lingua romana*, cărora li se adaugă apoi o a treia limbă, *lingua barbara* (germana).

Numele de „romanic” este acela dat în Evul Mediu timpuriu limbilor populare neolatine, pentru a le deosebi de limba cultă, adică cea latină. Ele au fost create de pătura cultă latină și desemnează toate limbile romanice, resimțite ca unitate opusă latinei.

În Evul Mediu există, pe deasupra granițelor lingvistice, o comunitate culturală a României. Numeroși italieni scriu poezie în limba

---

<sup>4</sup> Curtius, E.R., *Literatura Europeană și evul mediu latin*, Ed. Univers; București, 1970, p. 42.

provensală. Caracteristic este un poem al trubadurului Raimbaut de Vaqueiras compus în jurul anului 1200, ale cărui cinci strofe sunt scrise fiecare în altă limbă: provensală, italiană, franceză d'oïl, gasconă și portugheză – limbile curente din acea vreme în lirica romanică. Faptul că se putea alterna între ele dovedește conștiința vie a unei Români unitare.

Grupul occitano-roman ocupă un loc central în rândul limbilor romanice fiind împărțit în dialecte: catalan, gascon și occitan. Occitana sau *langue d'oc* este o limbă romanică vorbită în treimea de sud a Franței, la sud de Loara și de asemenea în anumite văi alpine în Italia și în Valea Aran în Spania. Termenul de limbă *d'oc* a fost folosit pentru prima dată de Dante Alighieri în lucrarea sa *De vulgari eloquentia*, unde acesta clasifică limbile vulgare din Europa în funcție de adverbul adversativ afirmativ<sup>5</sup>. Limba occitană este, așadar, împreună cu catalana, franceza, spaniola, portugheza, italiana și româna una dintre marile limbi neo-latine, limbi ce reprezintă o sinteză a latinei populare. Această limbă cu o rezonanță remarcabilă în epoca medievală a servit drept „koiné” universal adoptată de către trubaduri<sup>6</sup>.

Catalanii numeau limba trubadurilor *limousin* (după numele regiunii), iar italienii *provensală*. De fapt provensala este acea limbă literară care, prin rolul pe care trubadurii provensali l-au jucat, reușește să se impună, devenind acea „limbă comună” a tuturor trubadurilor, indiferent de regiunea din care proveneau.

Romanistul J. Pignon susținea că limba occitană era la sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea limba regiunii Poitiers – locul de baștină a primului trubadur Guillaume de Poitiers.

Istoria a arătat că limba occitană a avut un destin mai zdruncinat față de celelalte limbi romanice literare. Strălucirea pe care o dobândise în Evul Mediu și în perioada imediat următoare, ca importantă limbă de cultură (răspândită atât în sud, în Peninsula Iberică, în Italia, inclusiv în Sicilia, precum și în nord, în Marea Britanie și în țările germanice) avea să se estompeze treptat. Din fericire, aportul unor romaniști celebri, ca de exemplu Frédéric Mistral și mai nou Pierre Bec, Paul Zumthor, Michel Zink și mulți alții, a salvat de la decădere și uitare această limbă care dincolo de încărcătura sa culturală reprezintă un „fenomen”. Practic, am putea spune că certificatul de naștere al României este scris în provensală.

---

<sup>5</sup> Klinkenberg, Jean-Marie, *Des langues romanes. Introduction aux études de linguistique romanes*, Champs linguistiques, Duculot, pp. 223-229.

<sup>6</sup> Bec, Pierre, *Nouvelle anthologie de la lyrique occitane du Moyen Age*, Ed. Aubanel, Paris, p. 7.

*Scripta* occitană generală era deja formată în cadrul primelor texte administrative de la mijlocul secolului al XI-lea și astfel ea a fost folosită ca limbă literară și juridică până în secolul al XV-lea.

Cel mai vechi monument lingvistic romanic îl constituie *Jurămintele de la Strassbourg*, din 842, însă acestea reprezintă un document, nu sunt literatură. Abia în secolul al XI-lea începe lanțul monumentelor literare franceze, la sfârșitul secolului al XII-lea începe literatura spaniolă, iar cea italiană abia pe la 1220<sup>7</sup>.

Apropierea dintre limbile vulgare și latină se menține de-a lungul întregii istorii a limbilor romanice, manifestându-se în cele mai diferite forme. O altă trăsătură comună a limbilor romanice ar fi aceea că toate pot face în orice epocă împrumuturi din latină care nu apar ca neologisme, așa cum se întâmplă cu limba germană. Latina rămâne tezaurul comun și nesecat al tuturor limbilor romanice.

Romania este indubitabil cel mai activ teritoriu lingvistic al Europei epocii postromane. Ea a fost mereu ferment de evoluție lingvistică și culturală europeană, cu radiații extraeuropene importante în America Latină (de fapt America Neolatină).

Ce a însemnat raportul *continuitate / discontinuitate* care domină destinul limbii neolatine în istorie? Răspunsul la această întrebare îl dăduse Coșeriu<sup>8</sup>: „*ceea ce nu se alterează nu are continuitate, ci permanență și e lipsit de istoricitate*”. Latina clasică are permanență, latina vulgară – bază a limbilor romanice – s-a „alterat” în direcția romanității și ca atare are continuitate, altfel spus istoricitate.

În acest context se cuvine să apelăm la o altă observație importantă a marelui lingvist român: „Limba nu s-ar putea în nici un fel constitui dacă schimbarea lingvistică ar fi totală și perpetuă, dacă o atare limbă nu ar fi nimic altceva decât un simplu moment efemer dintr-o «*transition fuyante et fluctuation incessante*». Dar ea este mai mult decât atât. În primul rând, pentru că orice stare de limbă este în mare măsură reconstituirea alteia anterioare. În al doilea rând, pentru că ceea ce se numește «schimbare în limbă» este o schimbare numai în raport cu limba anterioară, în timp ce, din punct de vedere al limbii actuale, ea este o cristalizare a unei noi tradiții, adică tocmai o non-schimbare: factor de discontinuitate față de trecut, schimbarea este în același timp factor de continuitate față de viitor”. Semnificând o discontinuitate față de latină, urmașele ei au introdus o nouă continuitate: cea romanică. Liant între antichitate și valorile ei și noile configurații ale Europei

<sup>7</sup> Curtius, E.R., *op. cit.*, p.45.

<sup>8</sup> Coșeriu, E., *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio linguistico*, Madrid, Gredos, ed. a II-a revizuită și cor., 1978.

occidentale, ele au marcat un nou timp al istoriei, osmoză și în același timp ruptură față de antichitate, așa cum arătase Curtius.

Capacitatea României de a face istorie și în același timp de a dezvolta spații de cultură de o importanță majoră pentru cultura europeană este caracteristica ei cea mai importantă. Romanitatea aceasta este în primul rând un spațiu lingvistic și cultural polivalent. Ea reflectă, în ultimă instanță, destinul unic al latinei, puterea ei de a dăinui și de a transmite un mesaj spiritual. Afirmând aceasta, răspundem la întrebarea, de altfel retorică, a lui G. Paris, formulată în articolul introductiv din 1872 la revista „Romania”: „*La Romania forme-t-elle vraiment un domaine intellectuel et moral, ou n'est-t-elle constituée que par l'origine commune des langues romanes?*”. „*Fecundarea limbilor și literaturilor romanice de către latinitate este una din trăsăturile de bază ale României (...)*” confirmă E.R. Curtius.

Istoria romanității nu este așadar numai un proces natural, manifestat ca geneză a limbilor neolatine, ci și un proces cultural și, corelativ, unul lingvistic, de literarizare a acestora ca standardizare și estetizare în același timp.

Latina în ipostaza ei cultă nu a dispărut ci ea s-a conservat ca influență latină în acest proces. Elementul latin de origine cultă este altfel o parte constitutivă a istoriei lingvistice a romanității care este, deopotrivă, o istorie a vernacularelor romanice și o istorie a limbilor literare romanice ca rezultat al intervenției conștiente a scriitorilor și a filologilor în procesul de instituționalizare lingvistică a idiomurilor neolatine.

Cele două „istorii” trimit la esența dublă a limbajului: „populară” și „literară”, după cum arătase savantul român G. Ivănescu<sup>9</sup> într-un studiu fundamental.

Fidelitatea față de latină, menținută de-a lungul secolelor în Romania, se referă în primul rând, la conștiința descendentei latine a idiomurilor romanice, cu toate consecințele ei, în plan lingvistic, după epoca de formare. Dezvoltându-se din latina vorbită, limbile romanice s-au îndepărtat de ea până la a deveni fiecare altă limbă. Dar în ciuda acestei „rupturi” sau emancipări, limbile romanice occidentale au rămas într-o strânsă legătură cu latina, nu numai în prima fază a existenței lor în care diferența dintre latina vorbită și cea latină scrisă era încă atât de mică încât vorbitorii nu erau conștienți că scriau o limbă și vorbeau alta, când existența noilor limbi, distincte de latină, nu se mai poate ignora în Occidentul romanic.

Tradiția literară cultă în întreaga Europă occidentală s-a orientat spre latină; limbile romanice occidentale au suferit influența latinei de la

---

<sup>9</sup> Ivănescu, Ghe., *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, 1972, în „*Philologica*”, II, pp. 5-25.

începutul procesului de edificare a variantei culte, după instaurarea cezurii *latinitate / romanitate*. Latina a fost un mijloc de a înnobila limba populară „naturală” în noua ei ipostază de limbă cultă, scrisă, literară. Ea a furnizat romanității lexicul non-concret într-o asemenea măsură, încât nu este exagerată afirmația că fără împrumuturile latinești o limbă romanică „standardizată” nu se poate concepe.

Latinismele constituie astfel o realitate interidiomatică pe care Nencioni a numit-o *superlimbă*, o structură lingvistică europeană bazată pe un model lingvistic cu bază latină, putând genera o serie deschisă, potențial ilimitată de neologisme.

Această specie de *zona franca*, avându-și originile în timpuri îndepărtate, în civilizația greco-latină, demonstrează faptul că latina clasică nu numai că nu a murit, ci a fost adusă la o nouă viață prin această specială relație cu romanitatea.

O dată cu mișcarea umanismului și a diferitelor renașteri europene, intensitatea relației romanitate / latinitate atât de importantă pentru cultivarea limbilor romanice s-a accentuat; ea s-a reflectat în diversele „curente” latiniste din România, ele reprezentând continuitatea unei tradiții în sens latin înălțată pe o permanentă preocupare de a conferi limbilor romanice exemplaritatea latinei. O amplă mișcare însuflețită de un imens entuziasm pentru lumea antică și valorile ei și pe un imens orgoliu al descendenței latine al romanității.

În Occidentul romanic, cultul latinității ia forme puternice. Vittorio Colonna îndrăznise să afirme că latina clasică era comparabilă cu un obiect de aur, pe când un text în vulgară nu putea să corespundă decât ramei. Maurizio Vitale<sup>10</sup> se va exprima în același sens despre acest rol al latinei clasice pentru limbile romanice în celebra sa formulare „l'oro nella lingua”, ceea ce latiniștii români vor numi „polirea” limbii, grație acestui contact savant al limbii române cu latina, limba ei de origine. „Il momento aureo”, momentul inaugural, pe care umaniștii l-au stabilit în cazul latinei, este pentru italiană opera celor „trei coroane”: Dante, Boccaccio și Petrarca, autorii „dell'aureo trecento”.

Respectul formei realizate atunci explică bine continuitatea și stabilitatea vulgarei literare în Italia. Aici găsim motivarea doctrinei lui Pietro Bembo<sup>11</sup>: florentina antică și scrisă, florentina latinizantă, iată limba adevărată și autentică a Italiei în prima ei fază.

<sup>10</sup> Vitale, M., *Studi di storia della lingua italiana*, LED Edizioni Universitarie, 1992.

<sup>11</sup> De Sanctis, Francesco, *Istoria literaturii italiene*, ELU, traducere, studiu introductiv și note de Nina Facon, Ed. pt. literatură universală, București, 1965.

Există o specială vitalitate a latinei culte care nu numai că nu și-a încetat existența ci a contribuit în măsură hotărâtoare la construcția laturii intelectuale a limbilor romanice izvorâte din ea.

Elementele împrumutate din latină trebuiau de asemenea să umple golurile lexico-semantice, create printre altele de limitările de sens ale cuvintelor moștenite rezultând din rusticizarea vieții din perioada postromană.

Întâlnirea dintre latină și limbile romanice occidentale, după epoca de formare, nu cunoaște limite în timp, ci numai diverse grade de intensitate. Limbile clasice au avut un rol hotărâtor în constituirea nomenclaturii științifice romanice și apoi europene. Prin urmare, împrumuturile latine (și greco-latine) reprezintă o importantă sursă nu numai de îmbogățite lexicală ci și de unificare a idiomurilor romanice, o treaptă importantă în europenizarea lingvistică.

Referindu-se la tipul de permanență a latinei culte, Coșeriu o numea: o permanență activă, vie, creatoare de schimbare în interiorul limbilor pe care ea le-a „fecundat”, după expresia lui Curtius generatoare de interferențe dintre cele mai interesante. Permanența latinei clasice, rămasă identică sieși, este o realitate indiscutabilă. În această imobilitate a ei, ea a fost generatoare de istoricitate doar în măsura în care această istoricitate este opera limbilor romanice, adică vizează ceea ce ele, fiecare, au făcut din contactul, mereu entuziast, cu latina. Astfel încât, romanitatea în sensul plener al termenului este latinitatea în dubla sa ipostază: populară și cultă.

Limbile romanice au atins punctul culminant al evoluției lor în latură culturală mai ales grație latinei, al cărei destin de excepție ele îl întruhidează, fiind în același timp moștenitoare, deci continuatoare directe ale latinei în ipostaza ei populară.

Europa unită își are rădăcinile în cea mai tulburătoare epocă a istoriei europene: epoca romană, cu puterea ei de a reverbera, construită în jurul unui ideal lingvistic și cultural, preluat de spațiul romanic, care a conturat, „până a bătut ceasul lui Goethe” (cum spunea Curtius), tot ceea ce a însemnat tradiție europeană. Cu mențiunea că ceasul lui Goethe a bătut decisiv pentru zorii modernității noastre și pentru primul dialog al României cu spațiul germanic.

Destinul României este destin de cuceritor. Ea își extinde granițele și dincolo de Europa, „cucerind” teritorii din Lumea Nouă. La începutul anilor '80, profesorul Guy Mermier de la Universitatea din Michigan a fondat o societate savantă nord-americană dedicată studiului vechii occitane: Societatea Guilhem IX. În 1985 a avut loc o reorganizare a

acestei societăți, urmare a acesteia fiind fondarea periodicului *Tenso*<sup>12</sup> – buletinul Societății Guilhem IX.

Un dicționar provensal-portughez a apărut în Brazilia, sub conducerea și coordonarea diplomatului brazilian William Angel de Melo. Având în vedere faptul că literatura provensală a exersat o mare influență asupra literaturii portugheze, există în Brazilia numeroși cercetători pentru care cunoașterea limbii provensale este de prim ordin, prin faptul că le permite să realizeze comparații filologice.

Cert este că România posedă acel „liant”, acel magnetism pe care nicio altă grupă lingvistică nu le poate egala, provensala fiind un filon de bază al rezistenței sale în timp.

### Bibliografie

- Bec, Pierre. *Nouvelle anthologie de la lyrique occitane du Moyen Age*, Paris: Ed. Aubanel, 1972.
- Coșeriu, Eugen. *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio linguistico*, Madrid: Gredos, ed. a II-a revizuită și cor., 1978.
- Curtius, E.R. *Literatura Europeană și evul mediu latin*. București: Ed. Univers, 1970.
- De Sanctis, Francesco. *Istoria literaturii italiene*, ELU, traducere, studiu introductiv și note de Nina Facon. București: Editura pentru literatură universală, 1965.
- Ivănescu, Gheorghe. *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica” II, 1972,.
- Klinkenberg, Jean-Marie. *Des langues romanes. Introduction aux études de linguistique romanes*. Duculot: Champs linguistiques, 1999.
- Oancea, Ileana. *Romanitate și istorie*. Timișoara: Editura de Vest, 1993.
- Tagliavini, Carlo. *Originile limbilor neolatine*. București, 1970.
- Vitale, Maurizio. *Studi di storia della lingua italiana*, LED Edizioni Universitarie, 1992.

### NOTĂ DESPRE AUTOR

**CHRISTINA ANDREEA MIȚARIU** activează la UCDC Timișoara începând din 1997 (din 2006 ca lector). În 2007 a obținut titlul de doctor în filologie cu calificativul Magna cum Laude, titlul tezei de doctorat fiind „Un model romanic prestigios - Lirica trubadurilor”. A publicat 6 manuale pentru disciplinele Limba franceză și Limba germană pentru uzul studenților viitori economiști, precum și 27 de articole de specialitate în reviste din țară și străinătate.

---

<sup>12</sup> Periodicul se mândrește astăzi cu peste 100 de abonați, număr care, departe de a fi unul impresionant, dă o indicație a numărului de americani interesați de occitană. Publicația este difuzată și în Canada și numără câțiva abonați și în Europa.